

volgelingen de kracht opbracht om de erediensten te bezoeken, hun oproep 'tot behulpzame liefde' bij velen zonder weerklank zou blijven. Het was in diezelfde dagen dat men de aartsbisschop 'uit het diepst van zijn hart', schrijft zijn biograaf Aukes, hoorde zeggen dat hij walgde van het leven: '*Taedet me vivere*'.

★

Tot aan het begin van de hongerwinter was de medische toestand in bezet Nederland niet onbevredigend geweest, zij het dat de schurft zich had uitgebreid, dat in arme wijken veel hoofdluis bij kinderen voorkwam en dat de cijfers van de sterfte aan tuberculose en difterie waren gestegen; die laatste ziekte had zich eerder in de bezetting een tijdlang epidemisch uitgebreid. Tot een gevaarlijke epidemie kwam het ook in de hongerwinter: een typhus-epidemie namelijk welke zich eerst voordeed op Goeree (wij maakten daar al melding van) en vervolgens op delen van het Zuidhollandse eiland Putten en in de streek van Gorinchem; men kreeg haar pas na de bevrijding onder controle.

Wat de geslachtsziekten betreft: wij weten niet of deze in de hongerwinter (het aantal lijdens was voordien belangrijk toegenomen) veelvuldiger zijn voorgekomen. Dat laatste is in zoverre niet waarschijnlijk dat het sexueel verkeer althans in de drie westelijke provincies aanzienlijk minder frequent werd; het lichaam bracht er de kracht niet meer voor op. Onder invloed van de slechte voedingstoestand bleef de menstruatie bij veel vrouwen uit (na de bevrijding bleek bij een onderzoek onder het vrouwelijk personeel van het Haagse Gemeenteziekenhuis dat ruim 60% in de hongerwinter stoornissen in de menstruele cyclus had ondervonden) en werden veel mannen impotent (sexuele misdrijven kwamen praktisch niet meer voor); 'de libido' (de sexuele lust) 'was', schrijft prof. dr. A. J. M. Holmer in het verzamelwerk *Medische ervaringen in Nederland tijdens de bezetting 1940-1945*,

'bij beide geslachten vrijwel verdwenen ... Dat de belangstelling voor conversatie op sexueel gebied zeer gering was en dat de humor en de grapjes dit, anders zo

¹ H. W. F. Aukes: *Kardinaal de Jong* (1956), p. 494.